

Η ΑΣΥΝΕΙΔΟΣ ΜΗΤΡΙΚΗ «ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ» ΣΤΟΝ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ.

Σοφία Δ. Κανταράκη

*.....Λέγουν ότι οι κατάρες εκείνων των γυναικών πιάνουν, αίτινες
σπανίως καταρώνται ...*

Ο Παπαδιαμάντης προβάλλει μέσα από τον τόπο της καθ 'ημάς ανατολής. Γι' αυτό και καταθέτει μια ζωντανή εμπειρία και αλήθεια ζωής.

Είναι κομμάτι δικό μας, κομμάτι κάθε οικογένειας και κάθε κοινωνίας . Την τέχνη του, όπως είπε και ο καθ. κ. Δημητρακόπουλος σε ημερίδα για τον πεζογράφο, δεν πρέπει να προσπαθούμε **να την καταλάβουμε αλλά να την αισθανθούμε**. Το μεγαλείο του λόγου του δεν κρύβεται μόνο στο ερωτικό, πολιτικό, κοινωνικό κύτταρο που μπορεί να συνθέτει τον κόσμο του, αλλά και στα στοιχεία εκείνα, που υποσυνείδητα αφήνουμε αχαρακτήριστα, ακατανόητα και συχνά τα προσπερνάμε. Τέτοιας απόχρωσης είναι το θέμα με τις αρές και βλαστήμιες που εκτοξεύονται περιέργως από μητρικά χείλη προς το ίδιο τους το αίμα.

Στις οικονομικό-κοινωνικές συνθήκες μιας κλειστής κοινωνίας τα παιδιά δεν ήταν άχθος αλλά ευλογία, αφού οι απαιτήσεις της ζωής ήταν μικρές και τα παιδιά από πολύ μικρά συμμετείχαν στην παραγωγή. Εξάλλου ο αριθμός των μελών και οι σχέσεις συγγένειας καθόριζαν την ισχύ της οικογένειας, σε μια φάση που οι ανταγωνισμοί είχαν έναν κάθετο φυλετικό κι όχι οριζόντιο ταξικό χαρακτήρα. Το χρήμα δεν είχε ακόμη αναχθεί σε πρώτη κοινωνική αξία. Μόνο σε περιπτώσεις που ο αριθμός των παιδιών και ιδιαίτερα των **κοριτσιών** (που δεν ήταν τόσο χρήσιμα στις διαρκείς συγκρούσεις των γενών) ήταν υπερβολικός, μπορούσε να εμφανίζεται το φαινόμενο της παιδοκτονίας, όχι ως έγκλημα αλλά ως «λειτουργήμα» κοινωνικής ισορροπίας. Οι μελέτες διαφόρων εθνολόγων (π.χ. Davis, Black, κλπ.) έδειξαν πως η παιδοκτονία είναι αρκετά αυξημένη σε κοινωνίες με χαμηλή οικονομική ανάπτυξη και αυξημένη γεννητικότητα. Με άλλα λόγια ήταν κάτι «επιβεβλημένο» από κάποιες αδήριτες ανάγκες και, συγκεκριμένα, όταν η οικογένεια δεν είχε δυνατότητες διατροφής. Η κοινωνία, ως μέσο αυτοπροστασίας, καταφεύγει στη λύση της «βρεφοκτονίας», επειδή δεν μπορεί να υπερβεί κάποια όρια αντοχής.

Παιδοκτονία όμως, με την έννοια που προαναφέρθηκε διαπράττεται στον Παπαδιαμάντη μόνο στη *Φόνισσα*, που πληροί όλες τις προϋποθέσεις κοινωνικής ανισορροπίας και απωθημένης κοινωνικής καταπίεσης, από μια μάνα που εν πλήρει συνειδήσει καταβαραθρώνει το μητρικό της ρόλο

στο όνομα της λύτρωσης και παράλληλης σωτηρίας, αυτών των εκκολαπτόμενων κορασίδων-υπηρετριών. Πού τελείται λοιπόν ασύνειδος παιδοκτονία, χωρίς η μάνα να πράξει το παραμικρό, ούτε καν να κουνήσει το μικρό της δακτυλάκι; Το ερώτημα απαλλάσσεται του ρητορικού του χαρακτήρος με την παραπομπή στη λειτουργία της κατάρας και της βλασφημίας από την ίδια την πηγή της ζωής, τη μάνα.

Στο διήγημα «**Στρίγγλα – μάνα**» συναντάμε τη μορφή εκείνης της μάνας, που όλοι απευχόμαστε να είχαμε καν ακούσει. Δεν είναι μόνο το ερωτικό και σαγηνευτικό στοιχείο που ελκύει στο άκουσμα μιας γυναικείας παρουσίας και ερεθίζει ταυτόχρονα τη ποταπή μας φαντασία, είναι και το κακεντρεχές, το σκοτεινό, το ερεβώδες και παράλληλα αποκρουστικό. Με περισσή περιγραφικότητα και ζωντάνια έρχονται αυτές οι μορφές του Παπαδιαμάντη να προβάλλουν πτυχές ανείπωτες, μιας πεζής, αλλοτινής καθημερινότητας που ταράζει τα γαλήνια νερά του μητρικού, και όχι μόνο, παραβατισμού. Φόνος εμμέσως διαπράττεται πλέον με τους ιοβόλους εξακοντισμούς αρών, οι οποίες κατά περίεργο τρόπο κατασπαράσσουν τα ανύποπτα θύματα τους.

"Είχε δύο θυγατέρας, και ήτον χήρα, και οι υιοί της την είχαν παραιτήσει, κ' έκλαιε και ωδύρετο, κ' «εψήλωνεν ο νους της»! ...Πώς θα τας υπανδρεύση, πώς θα τας αποκαταστήση! ... Και τας **εβλασφήμει, και τας κατηράτο, να μην είχαν ποτέ γεννηθή, να μη σώσουν να πάνε παραπάνω!**..... Και τας υπάνδρευσε καλά... Τας εστόλισε και τας εστεφάνωσε, την μίαν κατόπιν της άλλης... και τας εσκέπασε και τας εκουκούλωσε με το χώμα... «**Πήραν την πλάκα πεθερά», πήραν το μνήμα προίκα, το μαύρο χώμα σύντροφο!**..."

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης χαρακτηρίζει την ηρωίδα του από την αρχή με τη φράση «στρίγγλα μάνα». Και πραγματικά αυτή η μάνα ήταν στρίγγλα ακόμη και με το γιο της, αφού «η ίδια η μάνα του τον είχε τρελάνει με τις στριγγλιές και τις βλασφημίες της». Ήταν επίσης καταπιεστική αφού «αυτή η ίδια τον εβίαζε να πηγαίνει με τις βάρκες. Αυτή τον ηνάγκαζε να πάη να σκάψη το αμπέλι –γιατί δεν είχε να πληρώσει μεροκάματα. Αυτή τον υποχρέωνε να κάμνη όλες τις δουλειές». Μιλούσε αυταρχικά στο γιο της όταν αυτός περνούσε την ώρα του τραγουδώντας : « ρε συ, τίνος το λέω; θα τσακιστείς από κει γλήγορα ή θαρθώ να σου κάμω τα μούτρα σου μαύρα σαν το μπουζούκι;» Και σε άλλη περίπτωση « Σαν είδε η Ζωγάρα ότι ο υιός της είχε κωφεύσει εις τας δύο προσκλήσεις της, επήρε μίαν μακράν στρβολέκαν ή μαγκούρα, την οποίαν είχε δια στήριγμα εις τας εκδρομάς της ανά τους αγρούς (...) και κατέβη από τον δρόμον (...) Γρεμοτσακίσου τώρα κι άφησε το μπουζούκι σου».

Ο συγγραφέας τη χαρακτηρίζει επίσης «άστοργη». « Ο κόσμος έλεγεν, ότι αυτή, με την αστοργίαν της, τους είχε αποξενώσει, αυτή τους είχε κάμει να σουρτουκέψουν (...). αι τους **εβλασφήμει και τους κατηράτο, να μην είχαν ποτέ γεννηθή, να μην σώσουν να πάνε παραπάνω (...)**

Ελεγεν ο κόσμος. Ότι αυτή τους είχε ψωμοφάγει με τη γρίνια, με τη στριγγλιά της, με τις βλασφημίες, με τις κατάρες» Ο κόσμος, οι συντοπίτες της την θεωρούσαν γρουσουζα : « Σιμά εις όλα τα άλλα, ο κόσμος την είχε δια «γρουσουζα» δια «γουρουνοπόδαρην» . Ήταν απαισία».

Και τέλος όταν η μάνα έχασε το γιο της για τρεις μέρες, «τότε η Ζωγάρα έγινε σκύλα, έγινε τούρκα, μετενόησε πικρώς, διατί να μην το έχει σπάση, διατί να μη το έχει κάψη στην εστίαν της μίαν ημέραν χειμερινήν το μπουζούκι του υιού της, αφού τούτο, ως της εφαινέτο, τον έκαμνε να χάνη τα μυαλά. Εν τω θυμώ της δεν υπέφερεν αυτή να χολοσκάνη και να βράζη επί πολύ, όπως άλλαι γυναίκες, μέσα της, αλλά προέβη ευθύς εις γενναίαν απόφασιν ...».(1)

Ο ρεαλισμός του Παπαδιαμάντη ξέρει να βλέπει τον κόσμο του σε όλο το βάθος του, τη σκληρότητα της ύπαρξης σε όλη της την έκταση, το άχαρο και θλιβερό της ζωής σε όλη την τραγικότητά τους. Ένας αδιάκοπος αγώνας του ανθρώπου μονάχα για τη συντήρηση, ένας αγώνας που σβήνει κάθε άλλο αίσθημα, συντρίβει κάθε δεσμό, πνίγει κάθε ανθρώπινη ευγένεια, κάθε παραδομένη αρετή. Κανείς σκοπός, καμιά χαρά διαρκέστερη-αν κάπου φωτεινές στιγμές, και αυτές σταθμοί για παραπέρα θλίψεις, για ταχύτερους αγώνες. Από πουθενά δεν φέγγει ελπίδα, η θεϊκή ενατένιση και αυτή νεκρωμένη με το χαλάρωμα της πίστης για τον ορθόδοξο ποιητή.(2)

Το διήγημα, « **θάνατος της κόρης**», αναφέρεται σε μια άγαμη κοπέλα, την Σειραϊνώ, η οποία μέχρι να παντρευτεί ζούσε στο πατρικό της σπίτι με τους γονείς και τον μεγαλύτερο αδερφό της με την γυναίκα του. Εξαιτίας του δυναμικού χαρακτήρα της η Σειραϊνώ συχνά καυγάδιζε με την «ανδραδέλφη» της, δηλαδή τη γυναίκα του αδερφού της, στεναχωρώντας τη καλοσυνάτη μητέρα της, η οποία έσπευδε πάντα να τις χωρίσει. Μέχρι που κάποια μέρα η κατάσταση έφτασε στο απροχώρητο: η μητέρα της εξοργίστηκε τόσο πολύ με εκείνη και χωρίς να την αφήσει να της εξηγήσει τι είχε συμβεί την καταράστηκε, κάτι που φυσικά δεν γινόταν διόλου συχνά. **Οι κατάρες πραγματοποιήθηκαν** και έτσι το άτυχο κορίτσι, αφού εκπλήρωσε πρώτα ένα-ένα τα στάδια της κατάρας της μητέρας της, πέθανε.

«Όλας τας μικράς έριδας, τας μεταξύ της νύμφης και της ανδραδέλφης, προελάμβανεν ή εθεράπευε συνετώς η κυρά-Σοφούλα. Εάν ήτον άλλη πενθερά ούτε θα εδέχετο την νύμφην πλησίον της. Εάν ήτο άλλη μήτηρ, θα έδιδεν όλα τα δίκαια εις την κόρην της. Αυτή εξ εναντίας έρριπτε σχεδόν όλα τα βάρη εις την κόρην της, κ' έλεγεν ότι αυτή τα πταίει όλα, όχι η Μπραϊνώ.

Και μίαν ημέραν εορτής, η Σειραϊνώ και η Μπραϊνώ έστησαν ένα μικρό καυγάν εις την οικίαν. Η μνηστευμένη νέα είχε χάσει την υπομονήν. Διότι ή νύμφη της την είχε ερεθίσει καθ' υπερβολήν διά του υπεροπτικού τρόπου της, εκτός άλλων είχε ρίψει μικράν τινά διαβολήν εις

υπήκοον τής πενθεράς της, επί ελλείψει οικονομίας κατά τής ανδραδέλφης της, και την είχε ονομάσει "σκορπαλευρού" .. ,

Τήν λογομαχίαν ήκουσε η γραία Σοφούλα, κ' έσπευσε να επεμβή.

- Τί έχετε πάλι; Δεν θα ησυχάσης, Σειραϊνώ;

Πριν ακούση ακόμη, εκ προκαταβολής έσπευδε να επιρρίψη το άδικον εις την κόρην της.

Η Μπραϊνώ έβγαλε τότε γλώσσαν, και εξετραγώδησε την θέσιν της, ενώπιον της πενθεράς, ως όλως αφόρητον. Αυτή, ηλπιζεν, είπεν, όταν εβγήκε απ' το σπίτι του πατρός της, ανέβγαλτη καθώς ήταν και μεταξωτή, "μη μου άπτου" , ήλπιζεν ότι δεν θα εύρη διαφοράν από το σπίτι του πατρός της, ότι επήρε "άνθρωπον απ' ανθρώπους", και όχι να εύρη μια τέτοια νέα φιδογλωσσού, που να την κεντά κάθε λίγο με την γλώσσαν της, να ονειδίζη το σπίτι του πατέρα της, και να την ονομάζη "ξεσόιαστη".

Η γραία ωργίσθη κατά της Σειραϊνώς. - Να πιαστή η γλώσσα σου, είπεν.

Η Σειραϊνώ δεν ήτο συνηθισμένη ν' ακούη την μητέρα της να καταράται.

- Μάννα, δεν την είπα ξεσόιαστη ... εψέλλισε.

- Καί τ' είναι κείνα πού μου 'πες.

- Δεν σ' είπα ξεσόιαστη, όχι ... μοναχή σου το λες. - Σκασμός! είπα, εφώναξεν η γραία.

- Μάννα, λέει ψέμματα ... Αυτή με είπε σκορπαλευρού ... Η γραία είχεν εξέλθει από την συνήθη αταραξίαν της.

- Λούφαξε, σου είπα δεν θα μου σταίνης καυγά το σπίτι.

-Να έχης ένα λόγο παρακάτω από τη νύφη. Άκουσες τι είπε η θέσις της εδώ μέσα κατάντησε ανυπόφορη.

- Για μένα κατάντησε ανυπόφορη! υπέβαλε μετά κλαυθμού η Σειραϊνώ. 'Αλήθεια, καλύτερα να μην έσων να βρεθώ εδώ μέσα.

- Να μη σώσης! Να σε κουβαλήσω μιαν ώρα αρχύτερα. **Να σε νεκρασπασθώ. Να μη σαραντήσης!**

Ήτον τόσον σπάνιον πράγμα να καταρασθή η γριά-Σοφούλα καί όμως κατηράσθη. **Λέγουν ότι οι κατάρες εκείνων των γυναικών πιάνουν, αίτινες σπανίως καταρώνται ...**

Η Σειραϊνώ είχε πέσει εις την κλίνην την επαύριον μετά την σκηνήν, την οποίαν περιεγράψαμεν ανωτέρω. Την τρίτην ημέραν απήντα εις τον πατέρα της ότι είναι "καλύτερα" και "δεν έχει τίποτε". Την εσπέραν της ιδίας ημέρας εβάρυνε και ο πυρετός ηύξησε. Την τετάρτην ημέραν έχασε την φωνήν της, δεν ηδύνατο πλέον να ομιλήση. **Η μητέρα της ως πρώτην κατάραν είχε τοξεύσει κατ' αυτής "νά πιαστή η γλώσσα της".** Η ασθενής έδειξε ότι εκαλυτέρευεν όλίγον κατά τας επομένας ημέρας. Μετά τρείς ημέρας νέα επιπλοκή επήλθεν ... Τέλος μετά πέντε εβδομάδας

και ημίσειαν η αγωνία έλαβε τέλος. Εφυγεν η νόσος, απήλθε και η ζωή μετ' αυτής.

Η Σειραϊνώ πράγματι "έπεσε και απέθανε" κατά την λίκν παραστατική έκφρασιν. Τόσον ραγδαίον και ανέλπιστον υπήρξε το πράγμα.

Η μήτηρ της την είχε καταρασθή "να μη σαραντήση" και δεν εσαράντισεν. 'Απέθανε πράγματι την τριακοστήν ενάτην ημέραν από της σκηνής εκείνης» (3).

Στο διήγημα, «Γλυκοφιλούσα» η θεία-Αρετώ, είναι η Αρετώ Δημ. Πατσοστάθη (1814-1894) κόρη του Νικολάου Κουλμενή «αφιλοκερδής νεωκόρος καί πρόθυμος διακοσμήτρια όλων των εξωκκλησίων εις την έρημον εκείνην ακτήν του Κάστρου».

Και η κόρη της που πέθανε είναι η Δεσποινού, που παντρεύτηκε το 1887 τον Κωνσταντή Μιχ. Δήμου, που ο Παπαδιαμάντης; τους δίνει τα ονόματα Αλεξανδρώ και Κωνσταντής Ντάνας. Τη θεία-Αρετώ «την είχαν επονομάσει "η Χρονίστρα" και άλλοι την έλεγαν απαισώ, "ή Άχρόνιαστη". Γιατί, "την ημέραν καθ' ην έγινε νύμφη η κόρη της οργισθείσα από περισσάς ίσως απαιτήσεις του γαμβρού, από διφορουμένην ίσως και την παθητικήν στάσιν της κόρης, τις οίδεν από τι τέλος, της είπεν εις τον θυμόν της επάνω «να μην την ευρ' ο χρόνος!». Και πράγματι δεν εχρόνισε. Απέθανε δέκα ημερών λεχώ και το παιδί δωδεκαήμερον, αφού εβαπτίσθη». (4)

Ζοφερή η πραγματικότητα που περιγράφει ο Παπαδιαμάντης, αλλά μεστή αλήθειας και νοήματος. Ένας ανεξερεύνητος, μύχιος, εσωτερικός κόσμος μιας μάνας με ακαταλόγιστες κινήσεις, εντελώς αταίριαστες του ρόλου που έχει ταχθεί, αντιτάσσεται, ευθέως και ευθαρσώς, χωρίς ίχνος ενδοιασμού στη γυναικεία ευαίσθητη ίσως και ρομαντική αλλά απόλυτα εξισορροπημένη με τη συνέχιση της ζωής, φύση του. Η ανυπέρβλητη αξία του μητρικού ρόλου χάνει για λίγο τα σκήπτρα της και υποκλίνεται στα άγρια ένστικτα μιας πρωτόγονης συμπεριφοράς. Μιας συμπεριφοράς που καλείται να υποσκάψει το ασυνείδητο, ως καταφύγιο μιας αλλοτινής καταπίεσης και ενός παρελθοντικού απωθημένου. Ίσως και οι ίδιες να είχαν βιώσει παρόμοιο αίσθημα απόρριψης και απαξίωσης, σ' ένα ίδιο περιβάλλον και κάτω από ίδιες συνθήκες. Εδώ όμως ο θάνατος έχει τον πρώτο και τελευταίο λόγο, προσκεκλημένος απ' την ίδια την πηγή της ζωής. Ο θάνατος που είναι πανταχού παρών σ' όλο το έργο του Παπαδιαμάντη, να μας θυμίζει ίσως το πρόσκαιρο της ύπαρξής μας αλλά και τη ματαιότητα των πράξεων μας.

Την τέχνη του Παπαδιαμάντη πρέπει να την αισθανθούμε.....

Βιβλιογραφία

- 1.Ιω. Ν. Φραγκούλας. ανεξερεύνητες πτυχές της ζωής του Αλ. Παπαδιαμάντη.
2. Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, «Παπαδιαμάντης», από το ΕΑΠ.
2. «Θάνατος κόρης». Άπαντα, τομ. 4. εκδόσεις Δόμος.
- 3 «Στρίγγλα μάνα». Άπαντα, .τομ.3. εκδόσεις Δόμος.
- 4 .«Η γλυκοφιλούσα.»τ.3, σελ.71-72, 78-79. τομ.3, εκδόσεις Δόμος.